

הרב בצלאל נאור

המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית

מחלוקת הראשונים והאחרונים בדבר החידוש המתמיד, למן המורה ועד הלשם

את ספרו הראשון, הקדמות ושערים, פתח המחבר, הרב שלמה עליאשאו (שב"ח), בעל הלשם, בתיבות הללו:

יסוד החכמה ושורש הקבלה... לידע ולהודיע כי הוי' אלקינו... המציא כל הנמצאים, וברא כל הנבראים, ויצר ויוצר כל היצורים, ועשה ועושה כל המעשים, מהוה הכל בכל עת נר"ל שכל המציאות כולה מעת שהמציא אותה וכל זמן קיומה, הנה כל התהוותה תמיד הוא רק ממנו, שהוא נושא אותה תמיד בכל מלואה ומשגיח בכל בלי הפסק, ומנהיג את הכל תמיד, רק הוא לבדו, ואין שום דבר בלעדו מאומה כלל¹.

בסוף הספר הבא מאותו המחבר, הרב שב"ח, ספר הדע"ה (הוא דרושי עולם ה'תוהו), נמצאים איזה השמטות ותיקונים לספר הקדו"ש, ובתוכם הבהרה זו רבת-המשמעות:

בשער א' פ"א. וברא כל הנבראים ויצר ויוצר כו'. נשאלתי אלמה לא כתבתי ג"כ "וברא ובורא" כמו ביצר ועשה. ובפרט כי הרי ישנם כמה ברכות בלשון בורא. והשבתי כי באמת לא שייך על בריאה לשון הוה כי כל בריאה היא יש מאין, וזה לא היה אלא ביום א' דמעשה בראשית. ומה שיסדו כמה ברכות בלשון בורא, הרי אמרו בגמרא ברכות דף נ"ב ע"ב כי בורא, ברא משמע. והוא על הבריאה הראשונה שהיה יש מאין. והגם כי פרי העץ ופרי הגפן ופרי האדמה הרי הם יש מיש, אך הכוונה היא על כח הצומח והמוליד זרע הניתן בהארץ בתחילה בעת שנבראת. עיין רמב"ן בפירושו על התורה, ריש בראשית, ותמצא כל זה. ועל כוונה הזו כל הברכות שהן בלשון בורא, וכמו שאמרו בגמרא שם כי בברא ובורא כולי עלמא לא פליגי דברא משמע. והוא על הבריאה הראשונה דיש מאין. אמנם לשון בורא אשר אחר לשון ברא, הנה פשוט הוא שהוא רק על הוראת הוה. ולכן לא כתבתי "וברא ובורא", כי אז היה לשון בורא על הוראת הוה, אשר באמת הנה לא שייך בו לשון הוה כלל, כי הוא רק על יש מאין, וזה היה רק ביום ראשון דמעשה בראשית².

1. הרב שלמה עליאשאו, הקדמות ושערים (פיעטרקוב, תרס"ט), שער א, פרק א (ה' א').

2. הרב שלמה עליאשאו, ספר הדע"ה (פיעטרקוב, תרע"ב), קס"ה ב' (אות ג').
במהדורה החדשה של ספר הקדו"ש (חמ"ד, חש"ד; ד"צ פיעטרקוב, תרס"ט) נדפסו בסוף הספר (ק"ו ב') הגהות מכת"ק של המחבר זצ"ל ש"היו כתובות סביב הגליון על ספרו של הרב המחבר. נכד המחבר, הגאון ר' יוסף שלום אלישיב זצ"ל השאיל את הספר למו"ל. ההגהה לדף ה' ע"א עולה בקנה אחד עם המובא לעיל:

דף ה' ע"א, וברא כל הנבראים. נ"ב, כאן לא כתבתי "וברא", משום דהרי לשון בריאה הוא על יש מאין, כמו שכתב הרמב"ן, ואם כן הרי לא שייך בהוה, ומה שיש כמה ברכות בלשון בורא, הרי אמרו רז"ל, ברכות דף נ"ב סע"ב, כי גם בורא, ברא משמע, אך לשון בורא, אשר

הרב המחבר, הרב שב"ח, הניח הנחה פשוטה שבריאה יש מאין לא היתה אלא ביום הראשון של מעשה בראשית, ואנו הקוראים, האמונים על ספר **נפש החיים** לר' חיים מוולוז'ין, נעמדים דום! אלה דברי ר' חיים:

...כי לא כמדת בשר ודם, מדת הקב"ה, כי האדם כשבונה בנין דרך משל מעץ, אין הבונה בורא וממציא אז מכחו העץ. רק שלוקח עצים שכבר נבראו, ומסדרם בבנין, ואחר שכבר סדרם לפי רצונו, עם שכחו הוסר ונסתלק מהם, עם כל זה הבנין קיים.

אבל הוא, יתברך שמו, כמו בעת בריאת העולמות כולם, בראם והמציאם הוא, יתברך, יש מאין, בכחו הבלתי-תכלית, כן מאז, כל יום וכל רגע ממש, כל כח מציאותם וסדרם וקיומם, תלוי רק במה שהוא, יתברך שמו, משפיע בהם ברצונו, יתברך, כל רגע, כח ושפעת אור חדש, ואילו היה הוא, יתברך, מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחד, כרגע היו כולם לאפס ותוהו³.

וכמו שיסדו אנשי כנסת הגדולה, "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית" [ברכת יוצר אור], היינו תמיד ממש, כל עת ורגע, וראיתם מפורשת, "כאמור לעושה אורים גדולים" [שם], שלא אמר "עשה" אלא "עושה"⁴.

אחר לשון ברא, הנה פשוט הוא שהוא על הוראת הוה. ובאמת לא שייך בו הוה אחר שהוא רק על יש מאין, וזה היה רק ביום ראשון דמעשה בראשית. בעל הלשם תמך יתדותיו ברמב"ן. וזה לשון הרמב"ן (בראשית א, א): "הקדוש, ברוך הוא, ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת. ואין אצלנו בלשון הקודש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא" (מהדורת שו"ל, עמ' יב). ועיין עוד **נפש החיים**, שער א, פרק יג, הגהה: "ולשון בריאה פירושו דבר מחודש יש מאין, כמו שהסכימו כל הפשטנים". אמנם ר' אברהם בן הגר"א קרא ערער על מוסכמה זו:

ברא. הבינו כל מפרשי הדת שמורה על דבר מחודש יש מאין. אבל מה יאמרו "ויברא אלקים את התנינים הגדולים", וכן "ויברא אלקים את האדם בצלמו", וכן מה שתיקנו קדמונינו בכל ברכות הנהנין "בורא פרי האדמה", "בורא פרי העץ"? ונשאר כללם הידוע מעל. ונראה לי... (**אדרת אליהו** [ורשה, תרמ"ז], בראשית א, א)

בהמשך ר' אברהם מביא את לשון אביו הגר"א:

וזה לשון הזהב של מורי אבא הגאון זצלה"ה. ברא הוא עצם הדבר, ואפילו יש מיש [הדגשים שלי – ב"נ], כמו כל ברכות הנהנין, בורא פרי האדמה, בורא פרי העץ, והרבה כיוצא. יצירה היא ציור הדבר ההוא כמו האברים באדם וכמותו ואיכותו בגדלו ומדתו. ועשיה היא תיקון הדבר בשלימותו, ואף בדברים שחוץ לגופו, כמו ויעש כו' כתנות כו', עשה לי את החיל כו', עשה את כל הכבוד, וכיוצא. עכ"ל הנבחר. (שם)

3. השווה לשון ר' משה קורדובירו, **פרדס רמונים**, שער ו, פרק ח:

וזהו "ואתה מחיה את כולם", ופירשו רז"ל "ואתה מהוה לכולם"... והכל ענין אחד, כי מאחר שהוא ה"ה אותם והמציאם מן האין, יוכרח שיושפעו ממנו ושואבים כולם ממנו חיותו, ואחר שהוא מחיה אותם, נמצאו שהוא ממציאם ומהווים בכל עת ובכל רגע ובכל שעה. והנה מהוה ומחיה, הכל ענין אחד להם. ובענין הזה יובן "ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית", שהוא שפע השופע להחיותם ולהעמידם ולהציבם בציונם. ואם חס-ושלום יעלה על הדעת הסתלקות שפעו מהם, כרגע יספו. ואינם אלא מחודשים בסוד חידוש אורו, והוא שפע נהר שאינו פוסק אלא מתחדש כמימי הנהר שבכל רגע הם מחודשים. (ר' משה קורדובירו, **פרדס רמונים** [מונקאטש, תרס"ו; ד"צ ירושלים, תשכ"ב], ל"א ב')

4. ר' חיים מוולוז'ין, **נפש החיים**, שער א', פרק ב'.

שמה תאמרו, אינו מפורש בדברי ר' חיים הנ"ל שהקב"ה בורא יש מאין גם בהנה, ובכל רגע. ורשות לבעל דין לחלוק שמסיום דבריו אנו למדים להיפך, שבהווה הקב"ה הוא "עושה" דייקא ולא "בורא". אף ה"לשם" כתב שהקב"ה מהווה וממציא ומקיים בכל עת, אך לא יש מאין. ובקטע הנ"ל ובלשונות נוספים של ר' חיים בודאי יש מקום אחיזה לשיטת הלשם⁵.

הורונו חכמינו, זכרונם לברכה, "ילמד סתום מן המפורש". בהגהה, ר' חיים כתב דברים שאינם משתמעים לתרי אנפין:

"כי הנה יוצר הרים ובורא רוח" [עמוס ד, יג]. הגהה: ולפי סדר הד' עולמות אבי"ע היה ראוי לומר תחילה לשון בריאה ואחר כך יצירה.

אמנם הענין, כי לשון "יצירה" פירושו הצטיירות דבר יש מיש, ולשון "בריאה" פירושו דבר מחודש יש מאין, כמו שהסכימו כל הפשטנים.

ז"ש אף על-פי שנראה לנו שעתה אחר הבריאה הוא רק "יוצר" הרים, יש מיש, כי התחדשות יש מאין כבר היה בששת ימי קדם, אבל האמת, כמאז כן גם עתה, **בכל עת ורגע הוא "בורא" אותם ומחדשם יש מאין** [הדגשים שלי – ב"נ] על-ידי חיות הרוח שמשפיע בהם מחדש ברצונו, יתברך, כל רגע, וכן אמרו באבות [ד, כב] "הוא היוצר, הוא הבורא", והוא כנ"ל⁶.

את הרעיון הזה ממש הכפיל ר' חיים בפירושו למסכת אבות, **רוח חיים**:

"הוא היוצר, הוא הבורא". ולכאורה היה צריך לומר בהיפך כסדר עולמות אבי"ע הידועים.

אבל הענין הוא, כי אצילות הוא עדיין דק מאוד, ואינו מופרד, ולא תפול לשון "בריאה" רק על יש מאין, ולשון "אצילה" הוא כמו "ואצלתי מן הרוח", ואחר כך נעשה יש מאין, והוא בריאה, ואחר כך יש מיש, והוא יצירה. וכאן אמר אף ש"הוא היוצר" יש מיש, מכל מקום **הוא מחדש בכל יום תמיד יש מאין** [הדגשים שלי – ב"נ] על-ידי השגחתו, יתברך שמו, אף אחר הבריאה, כי אם היה כרגע מסיר השגחתו, חס-ושלום היו נעשים כל העולמות כרגע לאין ואפס, ואם כן **בורא בכל יום יש מאין** [הדגשים שלי – ב"נ], ו"הוא הבורא".

וזהו כחומר ביד היוצר וגו' כמו קודם שגמרה עדיין. כי לאחר שגמרה, גבי בשר-ודם מעשה ידיו מבלין אותו, אבל העולם ביד השם, יתברך, תמיד כחומר שהוא עדיין ביד היוצר, דהיינו בעת עשייתו⁷.

הרי שפתי ר' חיים מוולוז'ין ברור מללו כי בכל רגע ורגע הקב"ה "בורא" (לשון הווה) יש מאין⁸. יודה בר לבב כי שיטת בעל הלשם אינה כשיטת נפש החיים.

5. "הוא רק מצד התחברותו להעולמות מעת שבראם וחדשם, להחיותם ולקיימם כל רגע ולהנהיגם, כמו שכתוב 'ואתה מחיה את כולם'" (**נפש החיים**, שער א, פרק טז, הגהה); "אלא מצד התחברותו, יתברך, עם העולמות, כפירושו היה והיה ויהיה ומהוה הכל, רוצה לומר הוא, יתברך, מתחבר ברצונו להעולמות להווי ולקיימם כל רגע" (**נפש החיים**, שער ב, סוף פרק ב).

6. **נפש החיים**, שער א, פרק יג, הגהה.

7. **רוח חיים**, אבות ד, כב.

8. הרב המופלג הרב יעקב יצחק הכהן מילר שיח' הראה לי שהדברים מפורשים גם בדרשת מוהר"ח הנדפסת בסוף **נפש החיים** מהדורת בני-ברק:

באמת תליא מילתא באשלי רברבי, רבותינו הראשונים, זכרונם לברכה.

בפרק האחרון **משמונה פרקים**, הרמב"ם הזכיר את שיטת "כת המדברים" (בערבית, מותפלמון) שהיא לא כאמונתנו:

...כגון הזורק אבן לאויר וירדה למטה, אם נאמר עליה שברצון ה' ירדה למטה, הוא דבר נכון, לפי שה' רצה שתהיה הארץ בכללותה במרכז, ולפיכך כל זמן שנזרק חלק ממנה למעלה, הרי הוא נע אל המרכז. וכן כל חלק מחלקי האש נע למעלה באותו הרצון שהיה, כלומר שתהיה האש נעה למעלה, לא שה' רצה עתה **בעת** תנועת החלק הזה מן הארץ שינוע למטה.

ובזה חולקים "כת המדברים", לפי ששמעתי אומרים שהרצון בכל דבר הוא בכל עת ועת תמיד. ולא כן אמונתנו אנו, אלא הרצון היה בששת ימי בראשית, ושכל הדברים נהגו לפי טבעיהם תמיד כמו שאמר "מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש" [קוהלת א, ט]⁹.

בשמונה פרקים הרמב"ם התאפק וכתב בצליל מנומס ששיטת "כת המדברים" שישנה התערבות אלוהית בחוקי הטבע בכל עידן ועידן, היא שלא כאמונתנו אנו.

ואילו **במורה הנבוכים** הרמב"ם שפך קיתון על פני "כת המדברים". אלה אחזו בשיטה אטומיסטית שהזמן מחולק פרודות-פרודות. כל רגע, כל חלקיק זמן הוא יחידה בפני עצמה. כל עת היא עצמאית, ללא קשר לעת הקודמת. כך נשללה תורת הסיפיות (סיבה ומסובב), וכל תהליך יומיומי, אם זה פתיחה בעט או צביעת בגד, דורש התערבות של רצון אלוהי לפיצועו. הרמב"ם נטפל למדברים ולמחלוקת הפנימית בין ה"מעטולה" וה"אשעריה", ומפטיר בדברים אלה:

בכל "עת" מאותן "עתות", כוונתי לזמנים הבודדים, בורא הא-ל "מקרה" בכל (פרט מ-) פרטי הנמצאים... תמיד ובכל עת. לדבריהם, זאת היא האמונה האמתית שהא-ל פועל, ומי שאינו מאמין שהא-ל פועל כך – מכחיש, לדעתם, את היות הא-ל פועל.

על אמונות כאלה ייאמר – לדעתי ולדעת כל בעל שכל – "אם כהתל באנוש תהתלו בו" [איוב יג, ט], שכן זה הוא באמת ההיתול עצמו!¹⁰

הננו משתוממים על המראה! שיטת נפש החיים ורוח חיים נשקפת כאמונתם של "כת המדברים", אותה דחה הרמב"ם בשתי ידיים. (וכבר עמד על הניגוד בין שיטות ר' חיים

כי הוא מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, ר"ל שלא לבד בשעת בריאת העולם חלק הכח לכל הבעלי כחות, וכך הם עומדים מכחם הראשון, אלא גם **בכל רגע הוא מחדש אותם יש מאין ממש** (הדגשים שלי – ב"נ), כי אילו היה מסיר השגחתו ונתינת כחו מהם אפילו רגע אחד, היו שבים כל העולמות, עליונים ותחתונים, לאפס ואין ממש. (ר"ח מוולוז'ין, **נפש החיים**, ההדיר הרב י"ד רובין [בני-ברק, תשמ"ט], דרשת מוהר"ח, סליחות תקע"ב [עמ' תה])

9. רמב"ם, **פירוש המשנה**, הקדמה למסכת אבות ("שמונה פרקים"), פרק ח (מהדורת קאפח, עמ' רסב). וראה הרב ישראל אליהו וויינטרויב, **נפש אליהו: הקדמות ושיעורים** (תשע"ב), מכתבים, מכתב סד (עמ' קפט-קצב).

10. רמב"ם, **מורה הנבוכים**, חלק א, פרק עג, סוף ההנחה הששית (מהדורת שורץ [תל-אביב, תשס"ג], עמ' 215-216).

מוולוז'ין והרמב"ם אחד מחוקרי זמננו בשיחותיו המודפסות על ספר רוח חיים.¹¹

שמה יטען הטוען שר' חיים מוולוז'ין לא הרחיק-לכת כאותם "המדבירים" ולא שלל את תורת הסיבתיות הטבעית, יבואו דברי נינו הרב יוסף דובער הלוי (בעל "בית הלוי") ויטפחו על פניו:

... בכל רגע השם, יתברך, ממציא כל הנמצאים ממש יש מאין, ורגע הראשון אינו סיבה להנמצאים להרגע שלאחריו [הדגשים שלי – ב"נ], רק הוא כמו התחלת הבריאה, וכמו שסידרו בברכת יוצר, "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו", דבכל רגע הוא ממציא לעולם יש מאין, ונמצא דגם עתה הוא בורא, כמו בששה ימים הראשונים, רק החילוק הוא שבששה ימים ברא בו דבר חדש, מה שלא היה בו מקודם... ומאז והלאה בורא בכל רגע על התמונה שהיה העולם ברגע הקודם כטבעו וכסידורו בלא שינוי... ויצא מזה דשבת היא לנו לאות וזכרון דגם עתה, דלפי הנראה לעין לכאורה העולם כמנהגו נוהג, מכל מקום אינו עומד מעצמו כמו כל מלאכה של בשר-ודם, דאחר שגמר האומן מלאכתו עומד הכלי בתמונתו מעצמו בלא האומן, רק השם, יתברך, ממציא ומהווה אותו בכל עת ורגע.¹²

אני מתאר לעצמי ש"בית הלוי" הוא נחשב לפרשן מוסמך של תורת בית-אב שלו, ועינינו רואות נכוחה שמהאמונה בבריאה מתמדת יש מאין, ישנן השלכות גם לגבי תורת הספיקות.

אכן ברמב"ם נחרץ גורל תורת הבריאה המתמדת לשלילה, אך כמו בתחום ההלכה שאין לרמב"ם הגמוניה ושלטון בלעדי, כך בתחום הלכות דעות, מצינו ברבותינו הראשונים החולקים עליו גם כי גדול כבודו בישראל.

כעבור כמה דורות, קם אחד מיוחד מחכמי ספרד, הסתער על המורה, בנה זיק ושפך סוללה על ארמונו, וכמעט לא הניח אבן אחת שלימה מאושיות אריסטו, מהן נבנה בניינו המפואר של הרמב"ם – והכל מתוך מגמה ברורה לחתור חתירה אל האמונה הישראלית המקורית לפני

11. פרופ' ישעיהו לייבוויץ.

העירני הרב המופלג הרב יעקב יצחק הכהן מילר שיח' מדברי אדמו"ר מראדזין, רג"ח ליינר (בעל "סדרי טהרות"), בהקדמה לספר בית יעקב של אביו, אדמו"ר מאיז'בצא-ראדזין:

שבמה שהרבו לקבוע אמונה בלבות ישראל שמלא כל הארץ כבוד ה'... כבוהר הקדוש בכמה מקומות שהקב"ה ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין, מצאו מנגדיהם מקום צר ואפל לפרש דבריו שהוא חס-ושלום על דעת אמונה בהשגחה שהביא הרמב"ם ז"ל במורה (פרק ע"ג מראשון) דעת קצת המעתזלה שהקיום וההעדר הם מקרים נבראים בכל רגע, ועיין שם בסוף הקדמה הששית שסותר שם דבריהם... (ר' יעקב בהרב מרדכי יוסף מאיז'בצא, בית יעקב, בראשית [ורשה, תר"ן; ד"צ ירושלים, תשנ"ח], הקדמה [ח' ג'])

מתוך דבריו אנו למדים שהיו בשכבר הימים מתנגדים לחסידות הבעש"ט שכביכול "מצאו מקום צר ואפל" להשוות את שיטת הבעש"ט לשיטה הדחוויה של כת המדברים (או ליתר דיוק, תת-כת המעתזלה). אדמו"ר מראדזין אינו מגלה לנו באיזה ספר הוא מצא את הביקורת הלזו.

12. ר' יוסף דובער הלוי, בית הלוי (ורשה, תרמ"ד), פרשת בראשית, ד"ה ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה (ג' ב').

שֶׁהִשְׁתַּכֵּן יָפֶת בְּאֶהְלֵי שָׁם. הלא הוא רבי חסדאי קרשקש¹³. ואלה דבריו, בחינת מועט המחזיק את המרובה:

והכלל העולה מהדברים, שנתאמת מצד העיון, חידוש לא מְדַבֵּר מוחלט. וזה נתפרסם לאברהם מבית-דינו של שם ועבר. אמר "ברוך אברם לא-ל עליון קונה שמים וארץ" [בראשית יד, יט]... וזה מה שתיקנו במטבע הברכות: "מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית". לפי שחידוש המציאות בכללו לא מְדַבֵּר הוא תמיד¹⁴.

הני תנאי כהני תנאי, נפש החיים יצא בעקבות ר' חסדאי קרשקש, והלָשָׁם חזר אל שיטת הרמב"ם.

ישנן שתי סקירות כלליות המסוגלות לשפוך אור על המחלוקת. האחת היא הסתכלות היסטורית חיצונית, והשנייה הסתכלות קבלית פנימית.

במבט היסטורי, נשאלת השאלה: למה בדור אחד גדולי הוגינו, בעל התניא מחד¹⁵, ובעל נפש החיים מאידך, שָׁמוּ דָגָשׁ חָזָק על האמונה בבריאה מתמדת?

לבי אומר לי שגדולי ישראל היו סבורים שזהו תריס בפני הפורענות, תורה מגינה ומצילה מרוח מַעֲרָבִית, חידוש תורה כנגד כפירה חדשה.

באותה העת התפשטה מחשבת הפיגול של הפילוסוף הצרפתי וולְטֵייר (Voltaire)¹⁶, כבשה את אירופה, ולקחה שָׁבִי את לבות הדור. (דרך אגב, לפחות חלק מאבות ארצות הברית נתפסו ל"דיאיזם" [Deism], כפי שנקראת מחשבת הכפירה, והמפורסם שבהם בנימין פרנקלין.)

דוגלי השיטה המשילו את בריאת העולם להכוונת הַשְׁעוֹן. כיון שאדם מכוון את הַשְׁעוֹן, הַשְׁעוֹן ממשיך לתקתק מאליו. כך, לדעתם הנפסדת, העולם, משנברא, ממשיך לַתְּפַקֵּד מאליו, בלי השגחה אלוקית. בקיצור: "אמרו, עזב ה' את הארץ"¹⁷.

13. ר' חסדאי קרשקש (ה"א ק' [1340] - ק"ע [1410]), תלמידו של הר"ן, וחבירו של הריב"ש, ורבים של ר' יוסף חביבא (בעל נימוקי-יוסף) ור' יוסף אלבו (בעל העיקרים).

14. ר' חסדאי קרשקש, **אור השם**, מאמר ג, חלק א, כלל א ("באמונת החידוש"), פרק ה (מהדורת מרן רבי שלמה פישר, בעל **בית ישי** שליט"א [ירושלים, תש"ן], עמ' שטז-שז). וראה: Seymour Feldman, "The Theory of Eternal Creation in Hasdai Crescas and Some of His Predecessors," *Viator*, 11 (1980).

15. ראה לשונות ר' שניאור זלמן מליאדי, **תניא**, שער היחוד והאמונה, פרקים א-ג: "אותיות הדיבור מעשרה מאמרות המחיות ומהוות את הדומם להיות **יש מאין ואפס** שלפני ששת ימי בראשית" (פרק א); "באותיות שם זה שנשתלשל מעשרה מאמרות שבתורה שיש בהם כח וחיות ל**ברוא יש מאין** ולהחיותו לעולם" (שם); "צריך להיות כח הפועל בנפעל תמיד להחיותו ולקיימו, והן-הן בחינת אותיות הדיבור מעשרה מאמרות שבהם נבראו, ועל זה נאמר 'ואתה מחיה את כולם', אל תקרי 'מחיה' אלא 'מהוה', דהיינו **יש מאין**" (פרק ב); "כח הפועל ורוח פיו שבנפעל המהוה אותו תמיד ומוציאו **מאין ממש ליש**" (פרק ג); "והרוחניות השופע עליו ממוצא פי ה' ורוח פיו, הוא לבדו המוציאו תמיד **מאפס ואין ליש** ומהוה אותו" (שם).

16. על וולטֵייר (Voltaire) והשפעתו לרעה על חכמי צרפת, ראה ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), **מעגל טוב השלם**, ההדיר אהרן פריימן (ירושלים, תשמ"ג), עמ' 122, ליד ציון 4.

17. יחזקאל ט, ט, ושם ח, יב ברד"ק ובמלבי"ם.

בלי לנקוב בשמות, בעל התניא הזכיר את הכופרים האלה בני דורו:

והנה מכאן תשובת המינים וגילוי שורש טעותם, הכופרים בהשגחה פרטית ובאותות ומופתים התורה, שטועים בדמיונם הכוזב, שמדמין מעשה ה', עושה שמים וארץ, למעשה אנוש ותחבולותיו, כי כאשר יצא לצורך כלי, שוב אין הכלי צריך לידי הצורך, כי אף שידי מסולקות הימנו והולך לו בשוק, הכלי קיים בתבניתו וצלמו ממש כאשר יצא מידי הצורך, כך מְדַמֵּין הסֵּקִלִים האלו מעשה שמים וארץ¹⁸.

...ולא כהפילוסופים שכופרים בהשגחה פרטית ומְדַמֵּין בדמיונם הכוזב את מעשה ה', עושה שמים וארץ, למעשה אנוש ותחבולותיו, כי כאשר יצא לצורך כלי, שוב אין הכלי צריך לידי הצורך, שאף שידי מסולקות הימנו, הוא קיים מעצמו¹⁹.

תשובת המינים – תשובת הַמְשָׁקֶל – היתה שהבורא משגיח בבריאה, ויותר מזה: הבריאה מתחדשת "יש מאין" בכל רגע ורגע.

במבט קָבְלִי, הַלְשֵׁם שחולק על נפש החיים, אזיל לשיטתיה שהצמצום כפשוטו. אליבא דר' חיים מוולוז'ין (ולפניו ר' שניאור זלמן מליאדי) שהצמצום שלא כפשוטו, ה' בורא יש מאין גם כעת עתה, ולא דוקא בששת ימי בראשית, ואילו לבעל הַלְשֵׁם, שהצמצום כפשוטו, בריאה יש מאין לא היתה אלא ביום הראשון מששת ימי בראשית²⁰.

שימו לב שאותה הלשון ממש שִׁמְצָאנוּהָ בתחילת ספר הקדו"ש ("הנה כל ההווה תמיד היא רק ממנו שהוא נושא אותה תמיד בכל מלואה"), חוזרת בתוך דיון מְעַמֵּיק בסוד הצמצום (בקבלת ר' ישראל סרוג):

וסוד אותו המקום, הוא כח נושא אותם, שהוא נושא אותם תמיד בכל מלואם...

ונקרא "מקום" משום שהוא הנושא את כל, והוא עצמו הכח העיקרי דכל ההתהוות, והמקיים את הכל תמיד. ועל זה נקרא הוא, יתברך שמו, "מקומו של עולם", וכמו שאמרו בבראשית רבה פרשה ס"ח, סימן ט'²¹.

מאגר תוכנות
112070

18. ר' שניאור זלמן מליאדי, **תניא**, שער היחוד והאמונה, ריש פרק ב (עז, א).

19. ר' שניאור זלמן מליאדי, **תניא**, אגרת הקודש, פרק כה (קלח, ב).

20. ראה ר' שניאור זלמן מליאדי, **תניא**, שער היחוד והאמונה, פרק ז; ר' חיים מוולוז'ין, **נפש החיים**, שער ג, פרק ז; ר' שלמה עליאשאוו, **לשם שבו ואחלמה, חלק הביאורים** (ירושלים, תרצ"ה), דף ג' א'-ב'.

את דעתו בענין הצמצום כפשוטו, הביע הרב שב"ח כבר בשנת תרמ"ד בחליפת המכתבים בינו לבין הרב המקובל ר' נפתלי הירץ הלוי (בעל סידור הגר"א):

וכן אני אומר גם כן בענין הצמצום והחלל המוזכר בדברי הרב [=האר"י] שהוא הכל כפשטיה ממש, והגם שכפי העולה על זכרוני שכבר נתחבטו כמה גאונים בזה – בעל שומר אמונים, ובעל משנת חסידים בספרו **יושר לבב**, ומהר"י עמדין, והחסיד רמח"ל בקל"ח **פתחי חכמה** – אבל הנראה לדעתי הוא מה שכתבתי... הוא נקרא בשם "חלל"... והוא עצמו הוא בחינת המקום להעולמות (הרב משה שץ, **מעייני משה** [ירושלים, תשע"א], נספחים/מכתבים מבעל הלשם, מכתב ב' בנושא הצמצום [עמ' רמה-דמו])

21. ר' שלמה עליאשאוו, ספר **הקדמות ושערים** (פיעטרקוב, תרס"ט), שער הפונה קדים, פרק ג (דף ס"א ד').

לא אפונה שהחזרה לשיטת המורה, השוללת בריאה מתמדת יש מאין, היא תופעת-לוואי של הבנת ענין הצמצום כפשוטו²².

"וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתָךְ".

22. ראה מה שכתבתי בספר **קנאותיה דפינחס**: השגות על ספר **הקדמות ושערים**, מאת הרב פנחס הכהן לינטופ זצ"ל (ספרינג וואלי, נ"י, תשע"ג) עמ' כ, ששיטתו המיוחדת של בעל הלשם שהכלים דאצילות מצד עצמם אינם אלקות, נובעת אף היא מתפיסת הצמצום כפשוטו. יעו"ש"ב. עתה נודמן לידי ספר חדש של הרב דוד שפירא, **איש תבונה ידלנה** (ירושלים, תשע"ד), וראיתי בסופו נספח מאת הרב משה שץ שליט"א, בו מביא את שיטת הלשם שהכלים דאצילות "מצד עצמם אינם אלקות כלל" (ספר **הקדמות ושערים**, שער ד, פרק ד [ט"ו ג']). הובאו דבריו באיש תבונה ידלנה, עמ' שצט-ת. הרב המקובל ר' פינחס הכהן לינטופ זצ"ל אב"ד בירד' כבר כתב ששיטת הלשם הלזו עומדת בניגוד גמור לשיטת הרמח"ל ולשיטת חב"ד (**קנאותיה דפינחס**, עמ' כד-כה). והנה שמתני לב שהרב שץ כתב לבסס את שיטת הלשם על דברי ר' חיים ויטאל **בשער ההקדמות**: ואמנם אם חס-ושלום היו הי' ספירות בלתי מתקשרים ונאחזים עם האין-סוף דרך הקו ההוא, אז היה חס-ושלום כדבריהם, ולא היו נקראים בחינת "אלהות", אלא היו נבראים. אמנם בהיותם קשורים ונאחזים בו דרך הקו ההוא, "כשלהבת הקשורה בגחלת", כנזכר בפרק קמא **דספר יצירה**, אם כן, הוא והם הכל אחד, וגם הם בשם "אין-סוף" יקראו. (**שער ההקדמות** [ירושלים, תרס"ט; ד"צ ירושלים, תשל"ד], שער א, הקדמה ד [ו' ד']). הובאו דבריו באיש תבונה ידלנה, עמ' תא-תב, הערה ד. ואכמ"ל.